

Чернігівська державна обласна універсальна наукова
бібліотека ім. В.Г. Короленка
Чернігівський державний педагогічний
університет ім. Т.Г. Шевченка
Чернігівська обласна організація
Всеукраїнської спілки краєзнавців
Чернігівський історичний музей ім. В.В.Тарновського

**Серія "Історики та
краєзнавці Чернігівщини"
Вип. 9**

ПЕТРО ІВАНОВИЧ СМОЛІЧЕВ
(Біобібліографічний показчик)

Чернігів 2007

ББК 91.9:63

С51

Петро Іванович Смолічев: (Біобібліогр. покажч.) /Скл. В.Г.Мудрицька, О.Є.Черненко; Наук. ред. О.Б.Коваленко; Ред. І.Я.Каганова; Відп. за вип. П.В.Грищенко. - Чернігів, 2007. - 14 с. - ("Історики та краєзнавці Чернігівщини"; Вип. 9).

Редакційна колегія серії "Історики та краєзнавці Чернігівщини"

О.Б.Коваленко (голова), П.В.Грищенко (заступник голови),

І.Я.Каганова (відповідальний секретар), С.Л.Лаєвський,

Д.М.Никоненко, Л.В.Студьонова

Скл.: В.Г.Мудрицька, О.С.Черненко

Наук, ред.: О.Б.Коваленко

Ред.: І.Я.Каганова

Відп. за вип.: П.В.Грищенко

Ризограф Чернігівської ОУНБ ім. В.Г.Короленка

Тираж 150

Археолог та історик Петро Іванович Смолічев

Петро Іванович Смолічев, археолог та історик, зробив значний внесок у розвиток вітчизняної історичної науки та музейної справи.

Петро Іванович Смолічев народився 12 січня 1891 р. в родині священика у с. Княжичі Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині - Ямпільський район Сумської області.). Продовжуючи сімейну традицію вступив до Чернігівської духовної семінарії. Разом з викладачами та студентами семінарії брав участь в організації та роботі XIV Археологічного з'їзду, що відбувся у Чернігові в серпні 1908 р. Це визначило його подальшу долю, саме відтоді Петро Іванович відраховував свій професійний археологічний стаж. Після закінчення в 1911 р. Чернігівської духовної семінарії, він продовжив навчання в Петербурзькій духовній академії і тамтешньому археологічному інституті.

Після повалення самодержавства П.І. Смолічев повернувся до Чернігова. У 1919-1923 рр. працював викладачем у Чернігівському учительському інституті (1920 р. реорганізований в Інститут народної освіти). Читав лекції з історії стародавнього Сходу, Греції та Риму, вів заняття з педагогіки.

Навесні 1923 р. він обійняв посаду завідувача 2-го Радянського музею (музей Чернігівської губерньської вченої архівної комісії). Нагоді у місті діяло п'ять музеїв. Восени 1923 р. вони були об'єднані в Чернігівський державний музей. П.І. Смолічева призначили завідувачем археологічного відділу, створеного на базі 2-го Радянського музею. Він брав участь у реорганізації закладу, опрацював концепцію першої експозиції, займався упорядкуванням та каталогізацією фондів, екскурсійною роботою.

Вчений проводив також активну дослідницьку діяльність. 1923 р. увійшов до Тимчасової археологічної комісії при Чернігівському губвиконкомі. Того ж таки року у складі комісії під керівництвом професора М.О. Макаренка брав участь в архітектурно-археологічних дослідженнях Спаського собору. У 1924 та 1926 рр. разом із представником ВУАН - професором І.В. Моргилевським - в обстеженні Успенського собору Єлецького монастиря. У 1924-1925 рр. співробітники Чернігівського державного музею П.І. Смолічев, В.Г. Дроздов, М.Г. Вайнштейн здійснили дослідження муміфікованих поховань XVII - XIX ст. у Воскресенській церкві в Седневі. Восени 1926 р. П.І. Смолічев проводив археологічні розкопки пам'яток черняхівської культури поблизу с. Маслового на Черкащині.

Професійна кваліфікація П.І. Смолічева отримала визнання сучасників. З 1925 р. він - дійсний член ВУАК, пізніше - співробітник комісії Лівобережної України при історичній секції ВУАН. Високоосвічена людина, П.І. Смолічев вільно володів французькою - рукописи статей з археології цією мовою зберігаються у НА ІА НАН України, непогано знав латину. Він був також кваліфікованим художником-графіком і власноруч виконував креслення та замальовки до наукових звітів про археологічні розкопки.

1925 р. за ініціативою П.І. Смолічева були розпочаті дослідження комплексу давньоруських пам'яток (дружинних поховань та городища) поблизу с. Шестовиця Чернігівського району. Під його керівництвом експедиція Чернігівського державного музею проводила тут розкопки протягом 1925 -1927 рр. У роботі експедиції брали участь співробітники музею В.Г. Дроздов, В.А. Шугаєвський, С.Г. Баран-Бутович. студенти Чернігівського інституту народної освіти, місцеві мешканці. У різних курганних групах поблизу с. Шестовиця дослідили 42 насипи, провели обстеження та "пробні" розкопки городища в урочищі Коровель. Археологічні знахідки (майже 1 200 предметів побуту, озброєння, кінського спорядження, прикрас) поповнили зібрання музею (нині зберігаються в Чернігівському історичному музеї імені В.В. Тарновського). П.І. Смолічев присвятив старожитностям Шестовиці кілька статей. Він також готував повне видання матеріалів розкопок, проте через несприятливі обставини (переїзд до Запоріжжя, подальше звільнення та заслання) завершити цю роботу йому не вдалося. Узагальнення результатів робіт та публікація археологічних матеріалів 1925 - 1927 рр. було

здійснено тільки у другій половині ХХ ст. співробітником Інституту археології АН УРСР Д.І. Бліфельдом.

Влітку 1927 р. на прохання Д.І. Яворницького П.І. Смолічев разом з іншими кваліфікованими археологами був відряджений до експедиції, що працювала в зоні затоплення Дніпробуду. На посаді старшого археолога експедиції він здійснив розкопки культових пам'яток на неоліту на о. Похилий (1928), розвідки та розкопки на островах Таволжаний, Перун, Орлина Стрілиця (1929), досліджував наскельні зображення між Лоханським та Вовнизьким порогами, інші археологічні об'єкти. На підставі отриманих матеріалів П.І. Смолічев сформулював головні завдання наукового вивчення пам'яток Надпоріжжя.

1931 р. у зв'язку з несприятливими обставинами, що склались в Чернігівському державному музеї (почались репресії проти науковців), П.І. Смолічев переїздить до Запоріжжя. Там він обіймає посаду завідувача сектора послідовної зміни культур новоствореного Державного музею Дніпробуду, бере активну участь в організації першої його експозиції.

1933 р. як "неблагонадійний" з "минулим" (навчання у духовних закладах, наявність рідних-священиків, контакти з „націоналістично" налаштованими вченими) П.І. Смолічев у адміністративному порядку був висланий до Середньої Азії.

У 1940-х рр. дослідник працював в Інституті історії, археології та етнографії АН Таджикиської РСР. здійснив розкопки в районах міст Душанбе, Сталінабада та Дангари. Останні роки життя провів у Таджикистані. Точна дата смерті невідома (за різними джерелами - 1947, поч. 1950-х, 1955 рр.)

П.І. Смолічев гідно репрезентував генерацію діячів української культури та науки першої половини ХХ ст. Він займався викладацькою роботою та просвітницькою діяльністю, брав активну участь в організації музеїв у Чернігові та Запоріжжі, зробив значний внесок у розвиток вітчизняної археології. Всесвітню відомість досліднику принесли археологічні розкопки еталонної пам'ятки дружинної культури поблизу с. Шестовиця Чернігівського району.

П.І. Смолічеву довелося жити у трагічну епоху, відтак він не спромігся повністю реалізувати свій творчий потенціал. Невипадковою є його думка, зафіксована у доповідній записці 1924 р.: „Обыкновенно там, гдечоснулась человеческая рука, уже не может быть ечастья, и чтобы люди не делали, раньше всего заботящиеся о своем благополучии, при таких условиях трудно ожидать, чтобы люди достигли общего ечастья даже в отдаленном будущем”.

П.І. Смолічеву належить ряд праць з археології та історії, присвячених головним чином старожитностям Чернігово-Сіверщини. Значна частина наукової спадщини вченого не опублікована і зберігається в особовому фонді дослідника та фонді ВУАН в НА ІА НАН України.

Біобібліографічний покажчик „Петро Іванович Смолічев" продовжує серію „Історики та краєзнавці Чернігівщини" і має на меті згадати відомого археолога та музеезнавця, а також відзначити його вклад в розвиток історичної науки та краєзнавства на Придесенні. Посібник складається з наступних розділів:

- Праці П.І. Смолічева ;
- Неопубліковані праці П.І. Смолічева ;
- Література про П.І. Смолічева.

У середині рубрик матеріал розташовано за хронологічним принципом. Бібліографічні записи проанотовані, якщо в тому була потреба.

Покажчик супроводжується допоміжним довідковим апаратом, що складається з іменного та географічного покажчиків, а також списку скорочень. Добір матеріалу завершено у серпні 2006 року. Бібліографічний опис видань здійснено відповідно існуючим державним стандартам.

Видання розраховане на науковців, працівників музеїв, архівів та бібліотек, краєзнавців, викладачів та студентів.

ПРАЦІ П.І. СМОЛІЧЕВА

1. РЕДКОЕ открытие //Красное знамя (Чернигов). - 1924.-17февр.
Повідомлення про обстеження склепів Воскресенської церкви у Седневі.
2. РОЗКОПКИ сіверянських могил в с. Шестовиці на Чернігівщині влітку 1925 р.
//Україна. -1926. - № 1. - С. 178-180.
3. АРХЕОЛОГІЧНІ дослідження в околицях містечка Златополя на Черкащині року 1926
//Коротке звітання ВУАК за 1926 рік. - К., 1927. - СІ54 - 166.
4. "СКАРБ" палеолітичної доби (крем'яне начиння, сховане в кістці мамута) з Мезинської палеолітичної стадії //Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди. Розвідки. Матеріали /Під ред. М.С.Грушевського. - К., 1928. - С.36-41.
5. ЧЕРНИГІВ та його околиці за часів великокнязівських //Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди. Розвідки. Матеріали /Під ред. М.С.Грушевського. -К., 1928.-С.118-146.
6. ДО ІСТОРІЇ порцелянового виробництва на Чернігівщині //Ювілейний збірник на пошану академіка М.С. Грушевського.-К.,1928.-Т. 1.-С.92-97.
7. АРХЕОЛОГІЧНІ розкопки на терені Дніпрельстану, в с. Кічкасі Запорізької округи у вересні - жовтні 1927 р. //Збірник [Дніпропетровського краєвого історико-археологічного музею]. - Дніпропетровськ, 1929. - Т. 1. -С.161-234.
8. ПОДВІЙНІ поховання Х сторіччя коло Шестовиці на Чернігівщині //Записки Чернігівського наукового товариства. - Чернігів, 1931. - Т. 1: Праці історично-краєзнавчої секції. С.56-64.
9. ПОГРЕБЕНИЯ со скорченними кістками в районі г. Сталинабада //Известия Института истории, языка и литературы АН СССР, Тадж. филиал. - Душанбе, 1949. -№15. - С.75-83.
10. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ работы в Дангаре в 1942 г. //Известия отдела общественных наук АН Тадж. ССР. - Душанбе, 1952. - Выш. 2. - С.93-107.

НЕОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ П.І. СМОЛІЧЕВА¹

11. ПАЛЕОНТОЛОГИЧЕСКИЕ находки на Черниговщине. 1925.
12. ДНЕПРОСТРОЕВСКАЯ археологическая экспедиция Наркомпроса Украины. 1931-1932.
13. ХРОНОЛОГИЯ главнейших моментов Днепровского строительства. 1921-1932.
14. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ музей Днепровского строительства. 1932.
11. РАСКОПКИ по Днепру и Десне в 1925-1928 гг. 1929.
15. МАТЕРИАЛИ до історії 1905 р. на Запоріжжі. Без дати.
17. СТАЦІЯ-МАЙСТЕРНЯ кам'яного шліхованого знаряддя на острові Перуні. Без дати.

Неопубліковані праці зберігаються в особовому фонді дослідника в Науковому архіві Інституту археології НАН України (Ф. 6).

Більш детальну інформацію див.: Станицьина Г.А. Обзор документов личного фонда П.И. Смолічева
<http://www.kar.net/~archaeol/archivs/smolf.html>

ЛІТЕРАТУРА ПРО П.І. СМОЛІЧЕВА

18. КОВАЛЕНКО О.Б., Ткаченко В.В. Археолог за покликанням (П.І. Смолічев) //Репресоване краєзнавство (20 - 30-ті роки). - К.; Хмельницький, 1991. - С.279-283.
19. СТАНИЦЬІНА Г.А. Научная работа П.И. Смолічева на Запорожжє //Вестник краєведа (Запорожжє). - 1991. - № 2. - С.30-32.
20. СТАНЦІНА Г.О. Петро Іванович Смолічев //Археологія. - 1992. -№ 2. - С.101-111.
21. МЕЗЕНЦЕВА Г.Г. Дослідники археології України. - Чернігів: Сіверян, думка, 1997. - 205 с. С.149-150:Ш. Смолічев.
22. ЕПІСТОЛЯРНА спадщина академіка Д.І. Яворницького.-Дніпропетровськ: Гамалія, 1997. - Вил. 1: Листи вчених до Д.І. Яворницького - 888 с. С.141-141, 189, 195, 208, 214, 218, 237, 246-247, 250-251,254,257,333-334,340, 457, 510: П.І. Смолічев.
23. КОВАЛЕНКО В., Черненко О. Петро Смолічев і перші дослідження в Шестовиці //Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: 36. матеріалів ювіл. наук, конф., присвяченої 300-річчю Чернігів, колегіуму і 85-річчю Чернігів, держ. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. - Чернігів, 2001. - С. 92-100.
24. КУРІЛО О.Ю. Нариси розвитку археології в музеях України: історія, дослідники, меценати. - К.: Стилос, 2002. - 264 с. С. 215-216: П.І. Смолічев.
25. СИТА Л.Ф. Участь співробітників Чернігівського історичного музею у дослідженні пам'яток XII - XIII ст. біля с. Шестовиці //Скарбниця української культури: 36. наук, праць.- Чернігів, 2002. - Вип. 2. - С. 27-31. С. 27: П.І. Смолічев.
26. ЗВАГЕЛЬСКИЙ В.Б., Зюзько ТА. Смолічев Петро Іванович //Сумщина в іменах. - Суми, 2003. - С. 413-414.
27. КОВАЛЕНКО В., Черненко О. Перші дослідження в Шестовиці //Дружинні старожитності Центрально-Східної Європи VIII-XI ст.: Матеріали Міжшар. польового археолог, семінару. - Чернігів, 2003. - С. 84-101. Археологічні розкопки П.І. Смолічева в Шестовиці 1925-1927 рр.
28. КОВАЛЬОВА І.Ф. До ювілею Дніпрогесівської археологічної експедиції7//Проблеми археології Подніпров'я: Міжвуз. зб. наук, праць. - Дніпропетровськ, 2003. - С. 4-13. С. 6, 7, 9, 10: П.І. Смолічев.
29. ЛЯШКО С.Н. Днепровзсовская археологическая зкспедиция 1927-1932 гг. и ее роль в развитии отечественной археологической науки //Проблеми археології Подніпров'я: Міжвуз. зб. наук, праць. - Дніпропетровськ, 2003. - С. 14—27. С. 15, 20-21: П.І. Смолічев.
30. КОВАЛЕНКО О., Ткаченко В. Петро Смолічев - археолог за покликанням //Чернігівщина краєзнавча: Календар Чернігівського земляцтва на 2005 рік. - К., 2004. - С. 218,220,222.
31. ЕПІСТОЛЯРНА спадщина академіка Д.І. Яворницького. - Дніпропетровськ, 2005. - Вип. 3: Листи музейних діячів до Д.І. Яворницького. - 500 с. С. 254-256: Листи П.І. Смолічева до Д.І. Яворницького.
32. ЕПІСТОЛЯРНА спадщина академіка Д.І. Яворницького. - Дніпропетровськ, 2005. - Вип. 4: Листи Д.І. Яворницького до діячів науки і культури. - 500 с.

С. 241: Листи Д.І. Яворницького до П.І. Смолічева.

33. КОВАЛЕНКО О., Ясновська Л. До історії Чернігівського історичного музею у 20-х рр. ХХ ст. //Скарбниця української культури: Зб. наук, праць. -Чернігів, 2005. -Вип. 6. -С. 102-107.

С. 102 - 107: Листи П.І. Смолічева.

34. МУДРИЦЬКА В., Тележняк К. Смолічев Петро Іванович //Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. -Дніпропетровськ, 2005. -Вип. 4: Листи Д.І. Яворницького до діячів науки і культури. - С. 467-^68.

СТАНИЦЬІНА Г.А. Обзор документов личного фонда П.И. Смолічева. - Режим доступу:

<http://www.kar.net/~archaeol/arhivs/smolf.html>.

ДОПОМІЖНІ ПОКАЖЧИКИ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Грушевський М.С. 7
Звагельський В.Б. 26
Зюзько Т.А. 26
Коваленко В.П. 23, 27
Коваленко О.Б. 18,30,33
Ковальова І.Ф. 28
Куріло О.Ю. 24
Ляшко С.Н. 29
Мезенцева Г.Г. 21
Мудрицька В.Г. 34
Станіпіна Г.О. 19,20,35
Сита Л.Ф. 25
Тележняк К.О. 34
Ткаченко В.В. 18,30
Черненко О.Є. 23, 27
Яворницький Д.І. 22, 31, 32, 34
Ясновська Л.В. 33

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

м. Дангара, Таджикицької РСР 10
Дніпро (Дніпрогес, Дніпрельстан) 6, 12-15, 28, 29
Запоріжжя 16, 19
м. Златопіль на Черкащині (тепер приєднано до м.Новомиргород Кіровоград, обл.) 3
с. Кічкас Запорізького району Запорізької області 6
с. Мезин Коропської району Чернігівської області 4
о. Перун 17
Подніпров'я 28
сmt. Седнів Чернігівського району Чернігівської області 1
м. Сталінабад (Ходжент) Таджикицької РСР 9
Сумщина 28
Таджицька РСР 9, 10
Україна 21, 23
Черкащина 3
Чернігів 4, 5, 22
Чернігівщина 7, 8, 11
с. Шестовиця Чернігівського району Чернігівської області 2, 8, 23, 25-27

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВУАК - Всеукраїнський археологічний комітет

ВУАН - Всеукраїнська Академія Наук

ІА НАН України - Інститут археології Національної академії наук України, Київ.

ИООНАН Тадж. ССР. - Известия отдела общественных наук Академии Наук Таджикской ССР, Душанбе.

НА ІА НАН України - Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України, Київ.